

Tatyana Ichevska
(Bulgaria, Plovdiv University Paisii Hilendarski)

“In Live and in Literature“ – Views on Modern Bulgarian Literature

Abstract: The paper focuses on Petar Dinekov’s book *In Life and in Literature* which presents his views on modern Bulgarian literature. I pay special attention to those ideas that acquire a new life in later literary research.

Keywords: modern Bulgarian literature, years of literature, literary generations, memories of Bulgarian writers and poets

Татяна Ичевска
(България, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

„В живота и литературата“ – ракурси към новата българска литература

За Петър Динеков е писано много и със сигурност ще продължава да се пише. Неведнъж по различни поводи съм чувала възторжени оценки за личността му от неговите студенти, част от които бяха сред преподавателите ми в Пловдивския университет. За разлика от техните, моите впечатления за Динеков са формирани единствено въз основата на неговите текстове, но въпреки това те в голяма степен препотвърждават чутото за учения и човека Динеков. Многократно в литературната наука е обговаряна неговата роля за системното проучване на нашия фолклор, за осветяването на различни страни от старата и възрожденската ни литература. Вниманието на настоящия текст обаче е насочено към една от книгите на Петър Динеков, която изцяло се фокусира върху новата българска литература – става дума за книгата „В живота и литературата“ (1982).

Още в уводната статия Динеков обяснява и нейното заглавие. Давайки да се разбере, че е наясно със съществуващите теории относно различните стратегии на четене на литературното произведение и правейки уговорката, че той не е привърженик на принципите на Иполит Тен, Динеков категорично застава зад идеята, че т.нар. затворено четене не е достатъчно за адекватното разбиране на художествената творба. Колкото и да е важен текстът сам по себе си – като самостоятелен (и самодостатъчен) свят, той не може да бъде осмислен пълноценно във от биографията на своя автор и(ли) без да бъде положен в литературния и извънлитературния контекст на времето, в което се появява. В случая Динеков подчертава, че интересът трябва да бъде насочен не толкова към сензационните факти от нечия биография, а към „биографията на духовния живот“. Петър Динеков не крие, че намира психографирането на дадено творчество за важно, защото за него художественият текст е огледало, в което могат да бъдат открити и дешифрирани не само травматичните моменти в живота на пишещия, но и неговите най-съкровени мечтания. Разбира се, това трябва да се прави внимателно от изследователите, за да не се стигне до „криворазбрана психоанализа“¹ (Динеков 1982: 11/Dinekov

---

¹ Онова, в което изследователят не бива да затъва, са сплетните, натурализмът и сексуалността. Ако той абсолютизира биографичното начало, свеждайки го само до биологичното (нещо, което, за съ-

1982: 11). В този ред на мисли Динеков отбелязва и още нещо, което лично за него винаги е било особено полезно при проучването на нашата литература, а именно личният контакт, благодарение на който изследователят доизгражда (или пък изцяло преобръща) вече създадената си (на базата на четенето) представа както за определена творба, така и за нейния автор. С оглед на казаното по-горе не е трудно да разберем и избраната от Петър Динеков структура на книгата „В живота и литературата“ – в нея се редуват текстове с аналитични наблюдения по определен литературен проблем със спомени за български писатели и поети, с които Динеков е имал възможността да общува пряко.

Потвърждение на една голяма част от идеите, изложени в уводната статия, е текстът, посветен на П. К. Яворов. Именно Яворов се използва от Динеков като пример за това, че е време да бъдат прекратени злоупотребите „с евтиния интерес към сензацията“, свързана с личния живот на поета. Далеч по-важно от житейската му драма, както и от критическите (в някои десетилетия доста смехотворни) спорове около втория период на поезията му, е да се посочат приносите на Яворов в българската литература. Тръгвайки от своето виждане, че общото литературно развитие у нас се изгражда върху основата на сменящите се литературни поколения, Петър Динеков търси диалога на Яворовите стихотворения с творбите на авторите от две свършено различни поколения – народници и социалисти, от една страна, и модернистите от „Мисъл“. В същото време Яворов е дълбоко свързан с естетиката на европейския символизъм. Онова, което отличава обаче Яворовата поезия, е, че тя надхвърля рамките на една-единствена естетическа програма. Затова най-точното ѝ определение, по думите на Динеков, трябва да бъде психологическа поезия. Когато се мисли за нея по такъв начин, дори не е нужно да се прокарва граница между ранните и късните текстове на Яворов, защото не е трудно да се види, че във всички тях средищно място заема човешкото страдание, бунтът на личността срещу едни или други обстоятелства, безнадеждното търсене на радост и вяра. Освен че създава нова поетика, Яворов създава и нов „емоционален и мисловен свят“, роден от лично преживяното, от лично изстраданите истини за човека, от лично преосмислените естетически принципи. И макар да преодолява категорично предходната литературна традиция, Яворовата поезия никога не загубва своя национален облик. Като доказателство за своите наблюдения Динеков сочи разразилите се след Първата световна война полемички с естетиката на символизма – макар поезията на Яворов да оказва силно влияние върху българските символисти, самата тя никога не е поставена на прицел, нещо повече, образността и идейните внушения на Яворов могат да бъдат разчетени и в поетическите текстове на някои от най-яростните отрицатели на символизма като Г. Милев и Ат. Далчев например. В края на статията си за Яворов Петър Динеков подсказва и още един продуктивен литературноисторически сюжет, който очаква бъдещите си изследователи – специфичното превъртане на някои от най-характерните Яворови мотиви и образи в поетическите текстове на дебютиралия в края на 70-те г. на 20. век Борис Христов (става дума за неговата стихосбирка „Вечерен тромпет“). И тук не можем да не отбележим, че диалогът Яворов – Б. Христов присъства в почти всички съвременни изследвания върху поетиката на Б. Христов.

Особено пристрастие Петър Динеков проявява към Йовков. На него и на неговите книги са посветени няколко статии. В първата от тях – с присъщата си изследователска скромност – Динеков се опитва да открие онова, което сякаш е останало необговорено в натрупаните през годините изследвания върху Йовковото творчество. Първото нещо, на което обръща вниманието Динеков, е поетиката на Йовковите разкази. Най-

---

жаление, може да се види в текстовете на някои литературни критици), много лесно може да стигне до извращения.

драстична, но и напълно логична, е промяната, която става с повествователя: от силното му присъствие във военните разкази (заради наличието на Аз-разказвач) до пълното му скриване в зрелите текстове. Що се отнася до такива особености като ретроспективността, виждането на настоящето през миналото, големия брой образи на стари хора, тях Динеков обяснява с огромната роля, която играе споменът в структурата на повествованието.

Динеков държи да отбележи и още една специфика на създадения от Йовков художествен свят – това е неговото единство. То се постига посредством цикличността, автоцитирането, в резултат на което Йовковите герои и мотиви буквално се прераждат от текст в текст, чрез общите външни черти и навици на героите, които много често дори са поставени в аналогични проблемни ситуации. Прибягването до подобни повествователни похвати има за цел да внуши Йовковото разбиране за неделимостта и хармоничността на битието. Най-ярко проявление на тази битийна хармония в текстовете на Йовков е единството на неговите герои и природата. Естеството е това, което им дава знаци, учи ги, напътства ги. Да прекъснат връзката си с природата, за тях би означавало да загубят себе си, корените си.

Единството на художествения свят се дължи и на идейния фундамент, върху който този свят се полага. Във всички Йовкови творби водеща е вярата в способността на човека за нравствено преображение. Пред нравствените закони всички хора са равни, без оглед на техните етнически, верски или социални различия. Дори патриотизмът (във военните разкази) се проявява главно като морален проблем. Не би било пресилено да се каже, че от първия до последния си текст Йовков всъщност осмисля онези неща, които според него стоят в основата на пълноценното човешко съществуване – доброто и справедливостта.

Във втория си текст за Йовков Динеков разказва за последните дни на писателя в пловдивската болница. Петър Динеков е сред малцината близки на семейството хора, които бдят до леглото на Йовков. Болките, тревогите, надеждите, които Динеков споделя с Йовков, го довеждат до мисълта да започне да записва всичко случващо се в болничната стая по дати и часове, защото изследователят е убеден, че следващите поколения трябва да знаят как дори в най-мъчителните минути Йовков не спира да разсъждава върху проблема за страданието и за силата на такова лекарство като човешката споделеност.

Петър Динеков е един от първите изследователи у нас, които заговарят за т.нар. литературни години. Във фокуса на неговото внимание попада 1927-а, а текстовете, които ѝ придават запомняща се физиономичност, са „Старопланински легенди“ на Й. Йовков и „Вечната и святата“ на Ел. Багряна. Макар в творчеството на двамата автори тези книги да заемат различно място (за Йовков „Старопланински легенди“ е не просто поредната, а най-силната му книга, към която той не крие своя сантимент, „Вечната и святата“ е дебютната стихосбирка на Багряна), в нашето литературноисторическо пространство те битуват по аналогичен начин – като „върхове“, като „събития“, представителни не само за конкретната година, но и за цялата българска литература. За Динеков появата на двете книги през 1927 г. е колкото случайност, толкова и закономерност. Закономерността вижда в това, че 1927 е годината, в която акумулираната творческа мощ на нашата литература достига до изключително висока точка – неслучайно, освен „Старопланински легенди“ и „Вечната и святата“, през същата тази година излизат множество добри книги, продукт на разнообразни естетически търсения². Ако

---

² Ламар издава стихосбирката „Железни икони“ (издържана изцяло в духана авангарда), А. Каралийчев – сборника с разкази „Имане“, Рачо Стоянов – драмата „Майстори“, Св. Минков – сборника с диалогични разкази „Огнената птица“, Г. Караславов – сборника с разкази „Кавалът плаче“.

през 1915 г. случайността среща Йовков и Багряна – двама все още млади автори³, то през 1927 г. напълно закономерно се срещат техните най-ярки творби, които, въпреки жанровите и тематичните си различия, изграждат един общ свят: на силните чувства, на свободните избори, отстоявани с цената на всичко, на смелото противопоставяне на средата и обстоятелства. Тези емблематични за своите автори и за литературата ни книги се отличават със своята монолитност – от тях не би могъл да се извади който и да е текст, без това да наруши логиката на цялото. С появата си те създават своеобразен „празник на българската литература“. Говорейки за изключителността на литературната 1927 година, Динеков обръща внимание на факта, че празникът и траурът през тази година вървят ръка за ръка – през 1927 умира Боян Пенев, един от най-близките приятели и на Йовков, и на Багряна. Макар и по различен начин, сборникът и стихосбирката са запечатали в себе си неговата личност – от писмата на Йовков става ясно, че писателят много разчита на вкуса на Б. Пенев относно техническото оформление на „Старопланински легенди“, а във „Вечната и святата“ Багряна посвещава на Б. Пенев цикъла „Омагьосана душа“.

Важността на Багряна като поет за нашата литература се подчертава многократно от Петър Динеков. В наблюденията си върху поетическите ѝ книги Динеков държи да отбележи какво е онова, което впечатлява читателите на 20-те и 30-те години (бунтът на жената, разкрепостяването на чувствата) и съответно кое прави Багрянината поезия актуална и днес. В чисто тематично отношение стихотворенията на Багряна успяват да уловят и предадат всички възможни нюанси на любовта. В тях е запечатан извечният човешки копнеж по големия свят, тревогата по боледуващото модерно човечество. В поетологично отношение лириката на Багряна е изцяло новаторска – Багряна създава свой оригинален художествен свят, като се оразличава както от търсенията на „Мисъл“ (особено в трактовката на фолклора), така и на символистите, тя непрекъснато експериментира с утвърдени жанрови форми, категорично налага свободния стих, показвайки неговите изразни възможности. Онова, което обаче в най-голяма степен впечатлява Динеков не само като изследовател, но и като читател, е, че въпреки динамиката, въпреки разтърсващата контрастност и неспокойния ритъм, поезията на Багряна е преди всичко поезия на постигнатото равновесие на човешкия дух, на вътрешната хармония и чувството за мяра.

Едно от „чудесата“ на новата българска литература за Петър Динеков е творчеството на Чудомир. Като тръгва от вече направеното от критиката – да се види диалогът на Чудомировите разкази с повествователните традиции на Любен Каравелов, Иван Вазов, Алеко Константинов, Михалаки Георгиев и Елин Пелин, Динеков насочва вниманието си към една непроучена, но продуктивна за него връзка – с народното творчество, и по-специално с модела на битовите приказки и акекдоти, на приказките за т. нар. „умници“ и техните приключения по широкия свят, на приказките за Хитър Петър, както и на народните хумористични песни. Динеков открива аналогия в начина, по който се изграждат и по който функционират диалозите и монолозите в приказките и в Чудомировите разкази. Неслучайно при Чудомир ключова роля играе езиковият портрет на героя. Специфичен е и смехът на Чудомир – това не е смехът на интелектуалеца, извънпоставен на света, който наблюдава, а смехът на човек, който е вътре в този свят, който вижда недостатъците му, но и го обича. Ето защо неговият смях има ефекта на лекарство, той носи светлина и облекчение. В този ред на мисли Динеков допуска възможността спецификата на Чудомировия художествен свят да бъде обгледана през призмата на Бахтиновата теория за народната смехова култура.

---

³ Йовков е този, който занася стихотворения на Багряна в сп. „Съвременна мисъл“.

В своята книга П. Динеков обръща внимание и на автори, чиито имена са осъдени на забравя (като Димитър Осинин, Весела Василева), както и на такива, творчеството на които – по една или друга причина – е останало недостатъчно проучено от литературните изследователи. Такъв автор е например Николай Хрелков. За Динеков това е поетът, който в най-голяма степен усеща и изживява трагизма на 20-те години (септемврийските събития) като собствена драма. Изследователят включва неговата поезия и в един изключително любопитен диалог, който през следващите години само частично е бил обговарян в литературната ни наука – става дума за пресемантизациите на мотива за ранения юнак от Христо Ботев („Хаджи Димитър“) през Теодор Траянов („Смърт в равнините“) до Николай Хрелков (Смърт под Габровница“). За първи път този диалог е разгледан в предговора на Динеков „Уводни бележки“ към избраните произведения на Хрелков през 70-те години.

Другият автор, към когото някак си литературната ни наука е в дълг, е Димитър Пантелеев. Макар да е сред ключовите фигури на кръга „Стрелец“, Пантелеев изгражда един художествен свят, който е чужд на индивидуализма (особено в сравнение с Далчев). Неговият лирически субект се осъществява посредством общуването му със света, с хората, с природата. Във всички поетически книги на Пантелеев природата заема средно място, но не като пейзаж, а като своеобразен събеседник на човека в разговора за смисъла на битието.

Много любопитни са и наблюденията на Динеков върху литературните творби на още един от „стрелците“ – д-р Асен Златаров.

Когато говори за Камен Калчев пък, Динеков се опитва да оцени същността на неговите романи, абстрахирайки се от наложените върху тях идеологически клишета. Особено интересна е идеята на Динеков, че макар семейната трагедия на Камен Калчев (става дума за поредицата смърти, които той преживява – на баща си, на съпругата и на дъщеря си) да не намира сюжетно превъплъщение в неговите романи, тя оставя трайна следа при изграждането на вътрешния свят на героите.

Интересно е решението на Динеков да представи в книгата си Дора Габе не като поетеса, тъй като за тази част от творческото ѝ битие е писано много, а като преводачка. Динеков заостря вниманието особено върху достойнствата на преводите ѝ от полски (вероятно защото полската литература е изключително близка и на самия него). Динеков тръгва от въпроса защо именно след Първата световна война се засилва любопитството към полската култура – през 1918 г. се възстановява полската независима държава, в София се създава полско дипломатическо представителство, малко по-късно се основава Полско-българското дружество, в което активно участват Боян Пенев и Дора Габе. С излизането на „Полско-български преглед“ и на поредицата „Полска библиотека“ у нас започва широкото популяризиране на полската литература. Самата Дора Габе открива за себе си полската поезия чрез Боян Пенев, когото придружава в научните му командировки, с когото многократно разговаря за различни полски поети и от когото получава първите си уроци по полски език. В този смисъл би могло да се каже, че романът ѝ с Боян Пенев след войната се трансформира в роман с полската поезия. Динеков е категоричен в оценката си за Д. Габе – за него това е първата отлично подготвена в езиково и теоретично отношение преводачка от полски език у нас. Нещо повече – за Д. Габе преводачеството е не обикновен труд, а мисия, защото поетесата успява да прозре необходимостта от културен диалог между народите (и особено между славянските народи – превежда и от чешки, и руски език). Онова, което отличава нейната работа, е, че преди да пристъпи към самия превод, тя задълбочено проучва цялостното творчество на избрания автор, а когато има тази възможност, търси и личен контакт с него, т. е. налага практиката на съавторското превеждане. Макар да се стреми към точност на пре-

вода, Дора Габе все пак прави един много верен избор – тя превежда с оглед преди всичко на особеностите на българския език и стихосложение, поради което, в определени случаи използва различни спрямо оригинала ритмични комбинации. Най-голямата заслуга на Д. Габе Динеков вижда в това, че след себе си тя оставя цяла школа талантиливи преводачи (Блага Димитрова, Първан Стефанов, Петър Караангов).

Говорейки за новата българска поезия, Динеков поставя специален акцент върху „Моторни песни“ на Никола Вапцаров. Онова, което особено привлича вниманието на изследователя, е Вапцаровата поетика, формирана под силното въздействие на българския фолклор. То е колкото пряко, толкова и косвено – чрез любимите на Вапцаров поети, (пре)осмислящи в творбите си фолклорната традиция (П. К. Яворов, Ив. Вазов, К. Христов, Ел. Багряна и др.). Следите на фолклора Динеков открива в често използваните във Вапцаровите стихотворения повторения, отрицателни сравнения, в метриката, в боравенето с просторечни думи и диалектизми. Тези наблюдения на Динеков впоследствие ще бъдат задълбочени и разширени в следващите литературноисторически изследвания върху поезията на Вапцаров.

Важно място в развоя на нашата литература заема Емилиян Станев. По думите на Динеков в основата на всички негови творби (от разказите до романите) ляга тревогата на писателя за човека и света. Интересни са наблюденията на изследователя върху системата от разказвачи в „Крадецът на праскови“, върху подвеждащата роля на заглавието на романа „Иван Кондарев“, върху опасната морална близост между Кондарев и Христатиев – въпреки очевидните им идеологически различия, върху процеса на раждане на „Дневника“ на Надежда Станева и образа на писателя, който той съгражда.

Особено внимание Петър Динеков обръща на Радичковото творчество, като извежда някои от специфичните му черти. На първо място, Динеков обговаря близостта на народните разказвачески похвати с използваните от Радичков повествователни техники. В неговите текстове винаги има слушател, на когото героят говори и от когото очаква някаква реакция. Често в тях се припомнят, повтарят се събития и ситуации, обстоятелствено се описват неща, които привидно са незначителни, но впоследствие се оказват от съществено значение за разказваната история. Казано с други думи, текстовете му показват в пълнота функциите на повторението и вариативността и ефекта от тях във и за повествованието. В разказите съществува реалистичното и фантастичното, нормалното и гротескното, ясното и невероятното, доведено често до абсурд. Неслучайно Динеков прибегва към сравнение с картините на М. Шагал, защото и при двамата хора и вещи са сякаш разпръснати в пространството. На второ място, анализирайки „Опит за летене“, Динеков прави извода, че драмите на Радичков представляват значително отклонение от установените драматургични форми. В тях Радичков привнася сюжети и герои от разказите си, можем да видим дори цели разкази, имплантирани в драматургичния текст, заедно с характерните за тях похвати. На трето място, Динеков подчертава спецификата на Радичковите герои – очевидно е, че те отказват да се вместват в идеологическата матрица за селянина от времето на „социалистическото строителство“. Макар да говорят с езика на съвременността, тези герои са дълбоко свързани със своите корени, с митологичното мислене, с народната фантастика. За тях суеверията, обредите, демонологичните представи са не цел, а средство. Тяхна най-голяма привилегия е въображението. Този тип герои Динеков отнася към породата на т. нар. неопитомени хора, които „хвърчат“, без да се страхуват от падането и болката от него.

Четейки „В живота и литературата“, няма как да не ни направи впечатление особено взискателността, която Динеков проявява към себе си. Тогава, когато смята, че собствените му наблюдения върху определени творби, едва ли биха могли да предложат различен изследователски ракурс спрямо вече написаното за тях, той избира да ни

покаже от друг ъгъл техните автори – изключително интригуващи са спомените му за Людмил Стоянов, Никола Фурнаджиев, Димитър Димов. Не може да не отбележим и факта, че Динеков говори с огромен респект за литературноисторическото и критическото творчество на Георги Цанев, като сред най-големите достойнства на изследователя, Динеков посочва както огромната му ерудиция, така и прямотата, честността в писането, умението му да остане верен на себе си – въпреки ограниченията на едно или друго време.

В повечето от своите статии Динеков демонстрира една способност, която няма как да не поражда уважение – той синтезира идеите на изследователите, писалите преди него по избрания за наблюдение проблем, върху основата на който синтез надгражда собствените си тези, без обаче да настоява на всяка цена да видим колко приноси са те. Ще забележим и друго важно нещо – понякога Динеков нахвърля идеи, без да задълбава в тях, изразявайки надеждата си, че те ще бъдат проверени, разгърнати или оборени от идващите след него изследователи. В този смисъл текстовете му функционират едновременно като провокация, но и като своеобразен мост между поколенията. Очевидно е, че за него литературната наука е невъзможна без диалога между различните поколения изследователи. И това е обяснимо с оглед на разбирането на Динеков изобщо за литературното развитие – то е резултат на непрекъснатото взаимодействие между отделните творчески поколения. Ето защо, когато търси мястото на даден автор в националната ни литература, Динеков винаги изследва въздействията, които този автор е получил от своите предходници, диалога му със съвременниците му и влиянието, което той самият е оказал върху следващите литературни поколения.

Обраността, скромността на Динеков, се долавят особено в неговите спомени за писателите и поетите. Динеков избягва да говори за себе си – той е преди всичко в ролята на наблюдателя и на добрия слушател, който иска да запечата в съзнанието си всички детайли и нюанси на проведените разговори, за да може да разкрие на „бъдещите поколения“ многостранността и цветността на творческата личност.

Респектираци са начетеността на Динеков, огромната широта на изследователските му търсения, умението му да изгражда интересни литературноисторически сюжети, изработеният маниер на писане, който не отблъсква, а кара четящият да се чувства уютно сред страниците на неговите книги, желанието му за диалог с младите и вярата му, че те със сигурност ще продължат да откриват още непознати светове в българската литература.

ЛИТЕРАТУРА

Динеков 1982: *Динеков, П.* В живота и литературата. София: Български писател (Dinekov 1982: *Dinekov, P.* V zhivota i literaturata. Sofia: Bulgarski pisatel).